אף על פי כן שׁוֹקֵל לוֹ אֶת שְׁקָלוֹ – רשאי המדיר ליתן עבור חבירו המודר הנאה ממנו מחצית השקל, וְכֵן פּוֹרֵעַ אֶת חוֹבוֹ, וְכֵן מַחְזִיר לוֹ את אֲבֵידָתוֹ שמצא, ואין זה נחשב שנתן לשני הנאה כל שהיא, כמבואר להלן בגמרא, וּבְמָקוֹם שֶׁנּוֹטְלִין שָׂכָר על השבת האבידה, תִּפּוֹל הֲנָאָה – השכר הולך לְהֶקְדֵּשׁ.

מקשה הגמרא: בְּשֶׁלָּמָא שׁוֹקֵל לוֹ אֶת שְׁקָלוֹ – מובן הדין שמותר ליתן מחצית השקל למודר הנאה, שכן מִצְוָה קָעָבֵיד – לא עשה אלא מצוה, ואינו מהנהו בכך שהרי אפילו אם לא היה שוקל, לא היה חבירו מפסיד דבר, שכן גם אז היה לו חלק בקרבנות הציבור, דְּתָנַן, תּוֹרְמִין את הלשכה, מכספי מחצית השקל שנתרמו, גם עַל הָאָבוּד – על אדם ששלח את שקלו ואבד בדרך, וְעַל הַגָּבוּי – ועל השקלים שנגבו ועדיין לא הגיעו לבית המקדש, וְעַל הֶעָתִיד לִגָּבוֹת – ועל אלו העתידים לשלוח את שקלם. ונמצא שאף אם לא היה נותן מחצית השקל היה לו חלק בקרבנות, ולפיכך מותר לשקול גם עבור מודר הנאה. וּמַחְזִיר לוֹ אֲבֵידָתוֹ נַמִּי, מִצְוָה קָעָבֵיד – וכן הדין שמותר להחזיר אבידה למודר הנאה מובן אף הוא, משום שהמוצא עושה מצוה, ואינו מהנה את המאבד מנכסיו. אֶלָּא מה שאמרה המשנה שהמדיר פּוֹרֵעַ לוֹ אֶת חוֹבוֹ של המודר, קשה, מדוע מותר לו לפרוע את חוב חבירו, הָא קָמַשְׁתַּרְשֵׁי לֵיהּ – הרי הפורע מהנה את חבירו ומרויחו ממון, שנפטר בכך מהחוב.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב אוֹשַׁעְיָא, הָא מַנִּי – כדעת מי משנה זו, כדעת חָנָן הִיא, דְּאָמַר במשנתינו, שהמפרנס אשה על מנת להלוות ממון זה לבעל, אף שעל ידי כך פורע את חוב הבעל, הרי זה אִיבֵּד אֶת מְעוֹתָיו. והיינו שלשיטתו אין זה נחשב שמרויחו ממון, ולכך אין הבעל חייב מאומה למפרנס. וכן הדין בשאר חוב שפורע אדם בשביל חבירו וכוונתו להלוותו בלא שחבירו ביקש ממנו אין חייב לו חבירו מאומה, ולכך אף אם פרע עבורו בתורת מחילה אין פריעת החוב נחשבת להנאה ולכך לדעת חנן מותר לאדם לפרוע חוב של מי שמודר ממנו הנאה.

תירוץ נוסף: וְרַבָּא אָמַר, אֲפִילּוּ תֵּימָא שמשנה זו היא לדעת רַבָּנָן החולקים על חנן, הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – כאן במשנה של פורע את חובו במה אנו עוסקים, באופן שֶׁלֹּוָה עַל מְנָת שֶׁלֹּא לִפְרוֹעַ, כלומר, שלא יוכל המלוה לתבוע את חובו בחזרה, אלא כשירצה הלווה לפרוע, יפרענו. ונמצא שהפורע לא נתן כלום למודר הנאה.

הגמרא מבארת מדוע ביארו רבא ורב אושעיא משנה זו באופן שונה: בְּשֶׁלָּמָא – מובן מדוע רָבָא לֹא אָמַר כְּרַב אוֹשַׁעְיָא, דְּמוֹכְחִים לֵיהּ כְּרַבָּנַן – כיון שרבא מעמיד את המשנה גם לשיטת חכמים. אֶלָּא רַב אוֹשַׁעְיָא, מַאי טַעְמָא – מה הטעם לֹא אָמַר כְּרַבָּא שמדובר בהלוואה שאינו מחויב לפרוע אלא לכשירצה.

אָמַר לְךָ – יאמר לך רַב אוֹשַׁעְיָא, אי אפשר להסביר את המשנה כרבא, שכן נְהֵי דַּהֲנָאָה לֵית לֵיהּ – הגם שאין הנאת ממון ללווה במה שפרע חבירו את חובו, שהרי גם אם לא היה פורע לו, לא היה חייב הלווה לפרוע,

מכל מקום כִּיפּוּפָא, מִי לֵית לֵיהּ – וכי אין לו בושה מהמלוה עד שהוא פורע את החוב, הָתָם נַמִי, אִית לֵיהּ הֲנָאָה בְּהַהִיא הֲנָאָה דְּמִיכְסֵיף מִינֵּיהּ – וגם שם יש ללוה הנאה שאינו צריך להתבייש מן המלוה.

משנה

שנינו בתחילת הפרק שחכמים נחלקו על אדמון בשבעה דברים, משנתינו מביאה את הדין הראשון שבו נחלקו אדמון וחכמים: אַדְמוֹן אוֹמֵר שִׁבְעָה דברים, הדין הראשון, מִי שֶׁמֵּת, וְהִנִּיחַ בָּנִים וּבָנוֹת, בְּזַמַּן שֶׁהַנְּכָסִים שהניח הם מְרוּבִּין, אזי הַבָּנִים יוֹרְשִׁים את כל הנכסים, וְהַבָּנוֹת נִזּוֹנוֹת מן הבנים, שהבנים מחויבים לתת להן את מזונותיהן. וּבְנְכָסִים מוּעָטִים, אזי הַבָּנוֹת יְזוֹנוּ, כלומר, יטלו לעצמן מן הנכסים את מזונותיהן למשך שנים עשר חדשים, וְהַבָּנִים יזונו מן השאר, וכשיכלה חלקם, אזי יְחַזְרוּ עַל הַפְּתָחִים. אַדְמוֹן אוֹמֵר, וכי בְּשֶׁכְּבָר שֶׁאֲנִי זָכָר הִפְסַדְתִּי, אֲמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל, רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אַדְמוֹן, כלומר, מסכים אני לדבריו.

* * *

גמרא

הגמרא מבררת את טענת אדמון: מַאי טַעְמָא – מה היתה כוונתו של אדמון 'בשביל שאני זכר הפסדתי', וכי מדוע יפה כח הזכר מכח הנקבה בירושה. אָמַר אַבַּיֵי, הָכִי קָאָמַר, בְּשֶׁכְּבָר שֶׁאֲנִי זָכָר, וְרָאוּי לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה, הִפְסַדְתִּי, ואני יורש פחות מהן. הגמרא מקשה על ביאור זה: אָמַר לֵיהּ רָבָא לאביי, מַאן דְּעָסִיק בַּתּוֹרָה, הוּא דְּרִית – וכי דווקא העוסק בתורה יורש ומַאן דְּלָא עָסִיק בַּתּוֹרָה, לֹא יָרִית [–לא יורש] והרי ודאי שאין לומר כן. אֶלָּא אָמַר רָבָא, הָכִי קָאָמַר אדמון, וכי בְּשֶׁכְּבָר שֶׁאֲנִי זָכָר, וְאני רָאוּי לִירַשׁ בְּנְכָסִים מְרוּבִּין הִפְסַדְתִּי בְּנְכָסִים מוּעָטִין ליטול פחות מהבנות.

משנה

משנה זו מביאה את הדבר השני שאמר אדמון, שבו נחלק עם חכמים: הַמּוֹעֵן אֶת חֲבֵירוֹ, שהוא חייב לו כַּדֵּי שֶׁמֶן, וְהוּדָה חבירו בַּקַּנְקַנִּים ריקים. אַדְמוֹן אוֹמֵר, הוֹאִיל וְהוּדָה הנתבע בְּמִקְצָת הַמַּעֲנֶה – כיון שהודה בחלק מן התביעה, הרי דינו שִׁשְׁבַּע שאינו חייב אלא קנקנים. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֵין זו הוֹדָאַת מִקְצָת מִמִּין הַמַּעֲנֶה, כלומר אין זו הודאה באותו המין שעליו היתה הטענה ולכן פטור הנתבע משבועה. אֲמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל, רוֹאֶה אֲנִי אֶת דִּבְרֵי אַדְמוֹן, כלומר מסכים אני לדבריו.

* * *

גמרא

הגמרא מדייקת מדברי חכמים במשנה, לגבי מחלוקת אחרת: שָׁמַע מִינָּהּ – יש ללמוד מן המשנה, שלְרַבָּנָן, הסוברים שהתובע את חבירו כדי יין ושמן והלה הודה לו בקנקנים פטור הנשבע משבועת מודה במקצת, כך יסברו אף בְּמַעֲנוּ התובע חִטִּין וּשְׂעוֹרִין, וְהוּדָה הנתבע בְּשַׂעוֹרִין בלבד, שפָּטוּר משבועת מודה במקצת. מקשה הגמרא: לֵימָא תְּיוּבְתָּא – האם נאמר שתהיה מכאן פירכא על דבריו דְּרַב נַחְמָן אָמַר רַבִּי נַחְמָן אָמַר שְׁמוּאֵל, טַעֲנוּ התובע חִטִּין וּשְׂעוֹרִים, וְהוּדָה לוֹ הנתבע רק בְּאֶחָד מֵהֶן, חַיָּיב הנתבע שבועה. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, בְּאופן שטַּעֲנוּ התובע מָדָּה של שמן, כלומר, כוונת המשנה 'הטוען את חבירו כדי שמן', היינו כגון שתובעו 'מלא עשרה כדי שמן הפקדתיך', ואם כן אין הודאת הנתבע [שהודה בקנקנים] שייכת כלל לתביעה, והרי זה דומה לאופן שתבעו חטים והלה השיב איני חייב לך אלא שעורים. הגמרא מקשה על ביאור זה: אִי הָכִי – אם כן הוא הביאור במשנתינו, מַאי טַעְמָא דְּאַדְמוֹן, שמחייב שבועה במשנה.

מחמת קושיא זו מביאה הגמרא פירוש אחר: אֶלָּא אָמַר רָבָא, דְּכוּלֵּי עָלְמָא, גם לדעת אדמון וגם לדעת חכמים, הָכָא דְּאָמַר לֵיהּ התובע לנתבע באופן זה 'מְלֵא עֲשָׂרָה כַּדֵּי שֶׁמֶן יֵשׁ לִי בְּבוּרְךָ', שֶׁמֶן קָטָעַן לֵיהּ קַנְקַנִּים לֹא קָטָעַן לֵיהּ – אינו תובע ממנו אלא שמן, ולפיכך כשהודה בקנקנים אין זו הודאה ממין הטענה, ואינו חייב שבועה. וכן כשאומר לשון 'עֲשָׂרָה כַּדֵּי שֶׁמֶן מְלֵאִים יֵשׁ לִי אֶצְלְךָ', הכל מודים ששֶׁמֶן וְקַנְקַנִּים קָטָעַן לֵיהּ – הרי הוא תובע ממנו גם שמן וגם קנקנים, ולפיכך אם הודה הנתבע בקנקנים, הרי זו הודאה במקצת המחייבת שבועה. כִּי פְּלִיגִי – באיזה אופן נחלקו אדמון וחכמים, הָכָא דְּאָמַר לֵיהּ – רק באופן שאמר התובע לנתבע 'עֲשָׂרָה כַּדֵּי שֶׁמֶן יֵשׁ לִי אֶצְלְךָ', ואינו אומר 'מלאים' אַדְמוֹן אוֹמֵר, יֵשׁ בְּמשמעות לָשׁוֹן הַזֶּה גם לְשׁוֹן קַנְקַנִּים, והרי זה כטוענו חטים ושעורים והודה באחד מהם. וְרַבָּנָן סְבְרִי, אֵין בְּלָשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן קַנְקַנִּים, והרי זה נחשב כאילו תבעו 'מלא עשרה כדי שמן' שדומה לטוענו חטים והודה בשעורים שכיון שאין ההודאה ממין הטענה פטור משבועה.

לאחר שביארה הגמרא את המשנה כשיטת רב נחמן אמר שמואל, מקשה הגמרא על שיטת החולק עליו [רבי חייא בר אבא]: אֶלָּא טַעְמָא – הלא כל טעמם של חכמים שפוטרים את הנתבע משבועה, הוא משום דְּאֵין בְּלָשׁוֹן הַזֶּה [–בלשון 'כדי שמן', המוזכרת במשנה] לְשׁוֹן קַנְקַנִּים, ולכן אין הודאת הנתבע, שהודה בקנקנים, שייכת לתביעה. הָא – אבל אם נאמר שיֵשׁ בְּלָשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן קַנְקַנִּים, היה הנתבע חַיָּיב שבועה. לֵימָא תְּיוּבְתָּא – האם נאמר שיש מכך פירכא על דבריו דְּרַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא, דְּאָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא, טָעֲנוּ התובע חִטִּין וּשְׂעוֹרִים, וְהוֹדָה לוֹ בְּאֶחָד מֵהֶם, פָּטוּר הנתבע משבועה.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב שִׁימִי בַּר אַשִׁי, הדין של המשנה שונה מהדין של רבי חייא בר אבא, שכן התובע שמן וקנקנים, נַעֲשָׂה התובע כְּמִי שֶׁטָּעָנוּ רִימּוֹן בְּכָלִיפָּתוֹ, שהוא ודאי מין אחד, והודאה בקליפה נחשבת מין הטענה ומחייבת שבועה, ואף שמן וקנקנים נחשבים כמין אחד.

מקשה הגמרא על תירוץ זה: מַתְקִיף לָהּ רַבִינָא, הלא שמן וקנקנים אינו דומה לרימון וקליפה, שכן רִימּוֹן בְּלֹא קְלִיפָּתוֹ לֹא מִינְטַר – אינו משתמר, אך שֶׁמֶן, מִינְטַר – משתמר בבור, גם בְּלֹא קַנְקַנִּים. ואם כן אף שתביעת רימון בקליפתו היא תביעה אחת, תביעת שמן וקנקנים הם שתי תביעות נפרדות, ונמצא ש'כדי שמן' דומים ל'חטים ושעורים' ושוב יש פירכא לדברי רבי חייא בר אבא מן המשנה.

הגמרא מיישבת את המשנה לשיטת רבי חייא בר אבא באופן אחר: אֶלָּא הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן, באופן דְּאָמַר לֵיהּ התובע 'עֲשָׂרָה כַּדֵּי שֶׁמֶן יֵשׁ לִי אֶצְלְךָ', וְאָמַר לֵיהּ אִידָךְ – הנתבע, 'לגבי תביעת הַשֶּׁמֶן, לֹא הָיוּ דְּבָרִים מֵעוֹלָם. ולגבי קַנְקַנִּים, נַמִי [–גם כן] אני כופר בחלק מהתביעה, שכן רק חֲמִשָּׁה אִית לָךְ – יש לך בידי, וַחֲמִשָּׁה נוספים שאתה תובע, לֵית לָךְ – אין לך בידי'. ובזה נחלקו, שאַדְמוֹן אוֹמֵר, יֵשׁ בְּמשמעות הַלָּשׁוֹן הַזֶּה 'עשרה כדי שמן' גם לְשׁוֹן קַנְקַנִּים, ונמצא שזוהי הודאה במקצת גמורה, וחייב שבועה, וּמִנּוּ דְּקָמְשַׁתַּבַּע אַקַּנְקַנִּים מְשַׁתַּבַּע נַמִי אֲשֶׁמֶן – ומתוך שנשבע על הקנקנים, נשבע גם על השמן עַל יְדֵי גִּלְגּוּל שבועה. וְרַבָּנָן סְבְרִי, אֵין בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה ['כדי שמן'] משמעות של לְשׁוֹן קַנְקַנִּים, ולכן מָה שֶׁטָּעָנוּ התובע, כלומר שמן, לֹא הוֹדָה לוֹ הנתבע, וּמָה שֶׁהוֹדָה לוֹ הנתבע, כלומר קנקנים, לֹא טָעָנוּ התובע כלל, ולכן אין כאן כלל הודאה במקצת, ואין כאן חיוב שבועה כלל.

משנה

משנתינו מביאה את הדין השלישי שבו נחלקו אדמון וחכמים: הַפּוֹסֵק לתת סכום מָעוֹת מסוים לַחֲתָנוֹ כנדוניא, וּפָשַׁט לוֹ אֶת הָרֶגֶל, כלומר הוא טוען שאינו רוצה או אינו יכול לעמוד בהתחייבותו,